

רעיונות על פרקי אבות פרק א משניות א - ו

לרגל יום הזיכרון השבעים לפטירתו הטרגית של אבינו הרב שאול וינגורט זצ"ל
- חתנו של סבינו הגאון הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל
מייסד ישיבת "עץ חיים" במונטרה שבשווייץ
ביום כ"ב אלול תש"ו
ברדתו מהרכבת בה עלה ע"מ למסור שיעור בישיבה.
לדידם של אלו שזכו להכיר אותו, הוא היה כל כולו "דמות מפרקי אבות".
הרעיונות על משניות מ"פרקי אבות" הם בזכות שיעורים שאני מעביר
בישיבת "היכל אליהו" ב"כוכב יעקב"
שנקראת על שם סבינו זכרונו לברכה

משנה א'

משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים,
ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלושה דברים, הו מתונים
בדין, והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.

ולמה פתח בתיאור שלשלת המסורת?

בברטנורא כתב שזה בכדי שנפנים שגם המידות והמוסרים שבזו המסכת לא
בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו מסיני.
וביתר ביאור:

נאמר על רבי אליעזר בסוכה כ"ז, ב "שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו
לעולם". וקשה הא על אותו רבי אליעזר נאמר שדרש דברים "שלא שמעתם
אוזן מעולם" (אבות דרבי נתן נוסחא א' פ"ו).

ושמעתי מרבי משה שטרן זכרונו לברכה שהכוונה היא שמה שהוא שמע אף

אחד בעולם לא שמע, כי לכל אחד מהתנאים הקדושים יש אוזן ייחודית וקליטה ייחודית המתאימה לנשמתו הגבוהה.
 ועפי"ז יש להבין דכל אחד מהחכמים הענקיים המובאים במשנה שמע בצליל ייחודי את מה ששמע משה בסיני, ומה שמובא במשניות של פרקי אבות הם הם הביטויים של אותה שמיעה.
 אותה ייחודיות באה לביטוי ג"כ בצליל החוזר במשנה: הוא היה אומר – ששמעתי שחסידי ואנשי מעשה מסבירים: הוא היה מה שהוא אומר!

והמשנה פותחת עם מה שהיו אומרים אנשי כנסת הגדולה: הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.

ונראה דהמשותף לג' דברים הללו היא מידת האהבה.
 "הוו מתונים בדין" מבטא את אהבת הדיין לתורה ולמתדיין המופיע בפניו. הוא לא מתייחס אל התורה כאל מחשב שבאים להוציא ממנו את התשובה הנדרשת לשאלה, אלא יש לו קשר וחיבור אל התורה שהיא מדברת אליו והוא מנסה לשמוע דרכה כיצד לפתור את הבעייה. באותה מידה הוא חש חיבור אל האדם המתדיין, והוא מנסה למצוא את הפיתרון הנכון לו, ורק מתוך חיבורים אלו יוצא הדין.

יש פירוש נפלא של השפת אמת פרשת משפטים על המדרש המתייחס למשה רבנו שבחר אנשי חיל. והמדרש מתקשה, הא יתרו אמר לו מספר תכונות: אנשי חיל, יראי אלוקים, אנשי אמת ושונאי בצע. ולמה בחר רק אנשי חיל. ומבאר המדרש שלא מצא רק מידה אחת! אמר לו הקב"ה: אלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לך ולמדם.

וקשה, הא הבעייה של משה לא היתה בעייה של "לימוד", שלא מצא מי שלמד את המשפטים, אלא של תכונות נעלות, וזאת הוא לא מצא! והתשובה היא שלא מצא בגלל שלא יכול היה למצוא, כי אדם המחונן בתכונות אלו "לא נמצא בשוק", ורק בזכות לימוד משפטי ישראל יצמחו אנשים המחוננים בתכונות הללו. וזהו שנאמר "אשר תשים לפניהם", המשפטים הם לפני וקודם השופט, ומהם צומחת אישיותו של השופט, ובלשון השפת אמת "כי המשפט מלמד את האדם דעת", כלומר לא דעת השופט יוצרת את המשפט, אלא משפט ד' בונה את השופט ואחרי שנבנה יכול הוא לתת את הדין.

"והעמידו תלמידים הרבה". מתוך אהבת התורה הוא רוצה שהיא תתפשט, שלא תישאר נחלת הפרט או אף נחלה של פרטים מובחרים, אלא שהיא תהיה נחלת הכלל.

(ועי' בברטנורא שאומר שזה בא להוציא מדעת רבן גמליאל שהגביל עד מאד את הכניסה לבית המדרש ואמר "כל מי שאין תוכו כבדו אל ייכנס לבית המדרש" (ברכות כ"ח,א). ומענין לענין נאמר שם שבשעה שהורידו את רבן גמליאל מנשיאותו, התווספו ספסלים מרובים בבית המדרש, ורבן גמליאל חש שלא בנוח בראותו את המחזה של ריבוי התלמידים הנכנסים, חש שאולי הוא מנע תורה מישראל. ולכאורה למה עליו להצטער, הרי אלו שתי שיטות בקבלת תלמידים למוסד, שיטה סלקטיבית או שיטה שמקבלים כל אחד, ובבוחרו את השיטה הסלקטיבית ידע מראש שהוא מונע מרבים את הכניסה! ושמה עצם המחזה של ריבוי התלמידים הוא שהטריד אותו, חווית הריבוי המכסה על האיכות.

ושמה יש לפרש באופן אחר. מי היה אותו "שומר הפתח" בבית המדרש שידע לחדור עם מכונת רנטגן בכדי לבדוק אם התלמיד הנכנס תוכו כבדו? אלא שלא היה שומר כלל, היה שלט: מי שאין תוכו כבדו אל ייכנס לבית המדרש. ובוא וראה מי נכנס ומי לא נכנס? דווקא מי שתוכו כבדו נשאר בחוץ בחושבו: האם אני יכול להעיד על עצמי שתוכי כבדו? וכשנפתחו הדלתות התברר לעין כל שדווקא הצדיקים הם שנכנסו.

עוד העיר לי תלמיד שכשם שראינו דרך השפת אמת שהמשפט מלמד את האדם דעת והוא זוכה לרכוש את התכונות שהזכיר יתרו, כך מי שנכנס לבית המדרש ולומד תורה - נהיה, עם הזמן, תוכו כבדו!).

"ועשו סייג לתורה". תלמיד, אליהו איטך נ"י, העיר שאם חכמי ישראל יהיו מתונים בדין, ממילא יזכו לאהבת העם ויזכו להעמיד תלמידים הרבה, וממילא יתקבלו הסייגים שהם מעמידים באהבה, כי יודע העם שהם מתכוונים לטובתו. והנה, ברבינו יונה מובא מה שדרשו חז"ל על הפסוק "כי טובים דודיך מיין" (שיר השירים א', ב'), שהסייגים של חכמים טובים מדברי תורה. ונגסה לבאר את כוונתם.

אמי הצדקת הרבנית מרים וינגורט ע"ה היתה גרה בבית בקומה החמישית עם מרפסת גדולה שממנה נשקף נוף נפלא על האגם ועל ההרים, והיה שם קיר כגובה הנדרש למעקה, ובאיזשהו שלב, כשהתינוקות שלנו התחילו לגדול, רעייתי שתחי' הודיעה לאמא שהיא כבר לא תבוא עם הילדים לביתה, כל עוד לא תתקין גדר מעל המעקה. לאמא היה מאד קשה, כי זה יסתיר לה במקצת את הנוף הנפלא אליו היתה כה קשורה, אך לא נותרה לה ברירה. הפחד של רעייתי היה פחד שילד יוציא כסא מהבית אל המרפסת ויעלה על הכסא סמוך

לגדר ח"ו. כלומר, מתוך אהבה עזה לילדיה חששה כל מיני חששות רחוקים. נמצא שהסייגים שהעמידו חז"ל הם הם המעידים כאלף עדים על גודל אהבתם לתורה, ומתוך כך חיפשו כל מיני דרכים ובלבד שלא נגיע ח"ו לעבור על דברי תורה.

*

ואולי מידת האהבה הנ"ל היא גם סודם של אנשי כנסת הגדולה. מובא בברטנורא את הנא' ביומא ס"ט, ב למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה - לפי שהחזירו העטרה ליושנה. משה אמר הא-ל הגדול הגיבור והנורא, באו ירמיה ודניאל ולא אמרו גיבור ונורא. ירמיה אמר: גויים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו? דניאל אמר גויים משתעבדים בבניו איה גבורותיו? והם החזירו כבתחילה. אמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו שנותן ארך אפיים לרשעים, ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות. והגמ' שם מקשה: כיצד רבנן (ירמיה ודניאל) נהגו כך ועקרו תקנה שתיקן משה. ומתרץ רבי אלעזר: מתוך שיודעין בהקב"ה שאמיתי הוא לפיכך לא כיזבו בו. ומפרש רש"י ד"ה שהוא אמיתי: "מסכים על האמת ושונא את השקר".

וקשה מאד, וכי ירמיה ודניאל לא יכלו לפרש את מה שפירשו אנשי כנסת הגדולה, וכי פירוש זה נעלם מהם, ואם לא נעלם מהם למה לדידם - כביכול שקר הוא, אתמהה!

ותלמידים ביקשו לפרש, שכאן מונח ההבדל בין נביאים לאנשי כנסת הגדולה. נביא פועל בעיקרו עפ"י הצינורות המחברים אותו לשמים, וכאן, בעת חורבן, חשו שהצינורות כביכול נסתתמו, זהו עת של הסתר פנים, וע"כ לדידם האמת כביכול נעדרת, והשאלה בקעה מכל עצמיותם: איה נוראותיו, איה גבורותיו? אנשי כנסת הגדולה, לעומתם, פועלים עפ"י אמת המידה של החכמה, ועל פיה יכלו לפרש איה גבורותיו ואיה נוראותיו.

בכיוון דומה, אך כשהדגש הוא יותר על התקופה בה חיו אנשי כנסת הגדולה לעומת ירמיה ודניאל, שמעתי מרבי משה שטרן זכרונו לברכה. ירמיה ודניאל חיו בעת החורבן הנורא, ומי שחי בתוככי החורבן, מתקשה להרגיש בכל רמ"ח אבריו את נוראותיו וגבורותיו של הקב"ה. וגם אם יכול הוא לתת למושגים אלו

פירוש על דרך החכמה או על דרך הסוד, הוא חש שאם יחזור עליהם בתפילתו, שמעצם טיבה צריכה להכיל את האישיות כולה, הוא יעשה שקר בנפשו. לעומתם, אנשי כנסת הגדולה חיו בעידן של תקומה, בעידן של התחדשות היישוב היהודי בארץ ישראל בימי בית שני. ואז, בהיבט לאחור, בראייה שחובקת את ההיסטוריה כולה, קלטו את המשמעות לעומק של מושגים אלו. קלטו למפרע שאי התערבותו כביכול של בורא עולם - גבורה היא, ובשעה שראו במו עיניהם כיצד כבש, למרות כל המכות שספג, ממשיך להתקיים ולהתחזק בין שבעים זאבים - מורא היא.

ונראה שרק מי שמחונן במידת האהבה ללא מיצרים מסוגל להתגבר על הפצעים של החורבן שעדיין לא הגלדו ולהבין בדרך זו איה נוראותיו, איה גבורותיו.

משנה ב'

שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר: על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

שמעתי פעם מהרב פרופ' גרוס זכרונו לברכה, שביאר בהשראת המהר"ל, ששלושת הדברים שעליהם נאמר "ייהרג ואל יעבור", שהם שפיכות דמים גילוי עריות ועבודה זרה - הם כנגד שלושת עמודי העולם המוזכרים כאן, וע"כ מי שעובר על אחד מהם כאילו מפיל אחד מעמודי העולם, וגורם ח"ו שהעולם יתמוטט (ככסא העומד על ג' רגליים, שכידוע, אם חסרה אחת מהן הכסא מתמוטט).

שפיכות דמים - כנגד גמילות חסדים. שפיכות דמים בא לסלק חיים מן העולם, וגמילות חסדים בא להוסיף חיים לעולם.

עבודה זרה - כנגד עבודה, שהיא עבודת ד' ע"י קרבנות ותפילה (עבודה שבלב). אפשר להוסיף שמהות עבודת ד' זה החיבור בין עבודתו ית' לבין מוסר, וא"א להפריד בין הדברים. "ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח, י"ט). לעומת זה עבודה זרה היא בבחינת פולחן שאינו דורש בהכרח התנהגות מוסרית. ואם תמצא עובדי אלילים שהם גם מוסריים, זה לא מצד הפולחן

שלהם אלא מפני שהם גם פילוסופים...

ונמצא איפוא שגילוי עריות - כנגד תורה. וביאור הדברים, שמהותה של תורה זה הכושר להתמודד עם היצרים האפלים של האדם. "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (בבא בתרא ט"ז, א). אין התורה באה לבטל את היצר אלא היא עוזרת לאדם להתמודד אתו, "להכשיר" אותו, בכדי שיוכל לעבוד את השי"ת בשני יצריו, ביצר הטוב וביצר הרע. וידועים דברי חז"ל שמי שנולד במזל מאדים ויש לו יצר אגרסיבי - שיהיה או שוחט או מוהל (שבת קנ"ו, א). וכן מצאנו שיוסף הצדיק עלה בידו להתגבר על יצרו בשעה שראה דמות דיוקנו של אביו, והתורה היא המעמידה מול עינינו דמות דיוקנם של אבותינו הצדיקים ומצאנו במדרש שהים ראה לפתע מולו את יוסף - "וינס ויצא החוצה", אז קיים בעצמו "הים ראה וינס". וכוונת הדברים, כפי ששמעתי, שהתגברות יוסף היתה מעל הטבע, וזה נתן את הכוח לים להתגבר מעל טבעו). ועוד מצאנו מה שלימדונו חז"ל שיצר הרע אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. ושמעתי מהרב אשכנזי זכרונו לברכה, שהיצר הוא חלק מהותי של האדם, והאדם אינו יכול להיות יותר חזק מעצמו, וע"כ נזקק לסיוע מבחוץ, דהיינו סיעתא דשמיא, וע"כ רק בזכות התורה יכול הוא להתגבר על יצרו.

עוד יש להוסיף, עפ"י השמועה, ששלושת העמודים שעליהם מושתת העולם הם אברהם יצחק ויעקב, ואברהם הוא עמוד החסד, יצחק הוא עמוד העבודה, הוא נהיה קרבן לד', ויעקב אבינו, "יושב אוהלים", גם למד י"ד שנה בישיבת שם ועבר, הוא עמוד התורה.

והנה המפרשים מקשים, והלא עבודה וגמילות חסדים הם חלק מהתורה. ואולי תשובה לדבר: וודאי שהכל כלול בתורה, אך כאן מדובר בגברא ולא בחפצא. כלומר יש אישים שונים. יש איש שכולו תורה, והכל נגזר מהתורה, גם עבודתו וגם גמילות חסדים שלו.

יש איש שכולו עבודה, והכל נגזר מעבודת ד' שלו, תורתו היא חלק מעבודת ד', וגם גמילות חסדים שלו היא בבחינת עבודת ד'. יש איש שכולו גמילות חסדים, והכל נגזר מגמילות חסדים שלו, גם התורה,

בבחינת "ותורת חסד על לשונה", וגם עבודתו היא לדידו גמילות חסדים - שגומל להשי"ת, כלומר הוא גומל להקב"ה על חסדיו המרובים.

משנה ג'

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

המפרשים מסבירים שהדרישה "אל תהיו כעבדים וכו'" היא דרישה וציפייה שנעבוד את ד' מאהבה. והחלק השני "ויהי מורא שמים עליכם", בא להוסיף שלא די באהבת ד' אלא צריך ג"כ יראת ד'. וידועים דברי הרמב"ן בפירושו לעשרת הדברות בפרשת יתרו שמצוות עשה הן יותר ביטוי לאהבת ד' ומצוות לא תעשה הן יותר ביטוי ליראת ד', וע"כ עשה דוחה לא תעשה.

(הרב אשכנזי זכרוננו לברכה היה מצביע על הסכנה של אהבה לחוד או יראה לחוד. אהבה לבד יכולה להביא לטשטוש הגבולות בין האדם ובוראו, האוהבים נהיים כאחד ח"ו. יראה לבד יכולה להוביל למרחק אין סופי עם הבורא שמונע כל קשר אתו, והדתות השונות שהתפתחו בעולם הם עדות לכך, וד"ל).

אלא שעדיין צריך להסביר את הכפילות: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב וכו' אלא הו כעבדים המשמשין את הרב וכו'. למה לכתוב גם את הצד השלילי וגם את הצד החיובי?

ואולי הצד השלילי רק פונה אל האדם שלא יחשוב על השכר, והצד החיובי מפליג לכת, שלא די שהוא מתעלם מהשכר אלא הוא צריך באופן חיובי לחשוב כאילו אין שכר כלל. וזוהי לכאורה דרישה קשה מן האדם, דהא התורה כולה גדושה בתיאור השכר הבא לצדיקים והעונש הבא לרשעים, והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי וכו', ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו', השמרו לכם פן יפתה לבבכם וכו', ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכו'.

וקשה לו לאדם לחיות עם ההרגשה שדברים אלו רק ניתנו לדרגה ילדותית כביכול, כדוגמת הילד הפועל אך ורק לפי הציפייה של סוכריה או מקל... וגם לחיות עפ"י ההרגשה שדברים אלו ניתנו רק כעזרה ע"מ שיוכל יותר טוב לקיים מצוות, או מאידך כמכשול שמקשה על הרשעים - גם לא פשוט.

ושמא השכר והעונש הכתובים בתורה אינם באמת בבחינת סוכריה או מקל וכדומה להם, אלא הם חלק מעבודת ד', מי שעובד את ד' הוא מרגיש קרוב אליו וממילא רואה הוא את העולם כולו כ"עולם של שכר", כמו חתן וכלה הנמצאים זה ליד זה ביום חתונתם שזוהי שיא השגתם ברגע זה וגם המתנות שמקבלים הם חלק מהרגשתם המרוממת, כאילו היקום כולו שמח אתם. ושמעתי פעם רעיון מעניין מהרב שבתי רפפורט שליט"א. איוב מלא קושיות על הנהגת ד' בעולם, ובאיזשהו שלב השי"ת מדבר אליו, ולפתע כל הקושיות נעלמות, למרות שהשי"ת אינו עונה אפילו על קושיא אחת. אלא שברגע שהאדם קרוב להשי"ת הוא נמצא ברמה מרוממת כזו שהקושיות נעלמות מעצמן...

(ועל יראת ד' המופיעה בהמשך המשנה קראתי פעם מאמר מעניין של הגאון הרב אהרן ליכטשטיין זכרונו לברכה, ושם הוא הדגיש יותר את עניין הביטחון בהשי"ת, והדברים משתלבים עם מה שכתבנו: הוא מביא משל על פעוט שרואה כלב ומפחד ובוכה עד מאד ואז אמא שלו לוקחת אותו בידיים. הסכנה האובייקטיבית, אם ישנה כזאת, לא חלפה, אך כשהוא בידיים של אמא סר הפחד. וכך יש להבין את יראת ד', היא גם ביטוי לתחושת הקירבה אליו ית'. הקירבה יוצרת תחושה כזאת נשגבה של יראת הרוממות - שכל יראה אחרת נעלמת מעצמה. וכך היה עם בני ישראל, שבשעת קריעת ים סוף יראו את ד', ופחד פרעה נעלם כאילו לא היה...).

ויש להוסיף עוד הרגשה: שמעתי פעם מהרב אשכנזי זכרונו לברכה את הסיפור הבא, שחלקו הראשון ידוע, וחלקו השני פחות ידוע. לקראת סוכות לא היה אתרוג לרבי והוא הצטער עד מאד. לבסוף, לאחר מאמצים אדירים, עלה בידי החסידים להשיג אתרוג עבור הרבי, אך בעל האתרוג התנה תנאי, ששכר המצוה של הרבי יגיע כולו אליו. בלית ברירה החסידים הסכימו לתנאי. והנה הם הביאו את האתרוג לרבי ובדחילו ורחימו סיפרו על התנאי שנאלצו להסכים עליו. ולפתע הרבי התחיל לרקוד: פעם הראשונה בחיי שאוכל לקיים מצוה בלי שום ציפייה לשכר...

עד כאן החלק הראשון. ועתה החלק השני. יצאה בת קול: אם כך אני מחזיר לך את השכר...

השכר ישנו בין אם נרצה בין אם לא נרצה, כי כך בנוי העולם, זהו חלק מתשתיתו כי זהו עולם של צדק! אך על האדם להתעלות ולפעול כאילו הוא לא קיים ואז הוא חוזר אליו ביתר שאת. ואולי כאן באמת מונח הנסיון הגדול של

האדם: להיות מסוגל להתעלם התעלמות מוחלטת מהשכר בה בשעה שיודע הוא שישנו כזה.

משנה ד'

יוסי בן יועזר איש צרדה ויסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם.

הבקשה להפוך את הבית לבית ועד לחכמים - אי אפשר לשער את גודל המעלה החינוכית, בשעה שילדים רואים שאף ה"בית האינטימי" הופך לבית מדרש, בו נשמעים דברי תורה ודברי חכמה על רמה גבוהה.

ונראה שיש כאן פנייה דו-כיונית, מחד להפוך את הבית לבית המדרש, ומאידך להפוך את בית המדרש לבית. מורי ורבי, הגאון הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל, בעל ה"שרידי אש" - שהיה מורו המובהק של אבינו זצ"ל בעת ששימש הרב כראש בית המדרש לרבנים בברלין - היה מספר שהיהודים ממוצא גרמני היו צוחקים ולעיתים אף כועסים על היהודים ממוצא מזרח אירופא שהופכים את בית הכנסת למקום בו אוכלים ושותים (למשל ב"סעודה שלישית") וכדומה. והוא אמר להם: לדידכם בית הכנסת הוא טעמפל, מקום כינוס לתפילה, לדידם בית כנסת זהו ביתם!

ומתוך כך באה האזהרה: "והוי מתאבק בעפר רגליהם". הסכנה לבני הבית, בשעה שרואים חכמים שהופכים לבני בית, שדעתם גס בהם כביכול, והם עלולים להתייחס אליהם בנימה של זלזול. הקירבה היתרה יכולה לשבש דעתו של אדם. וע"כ מוסיפה המשנה את האזהרה הנ"ל. והקושי הגדול הוא בחיבור שתי הרגשות, מחד קירבה יתרה ומאידך ריחוק אין סופי. ורק מתוך שתי הרגשות הללו יגיע האדם לכדי השתוקקות לשתות בצמא את דבריהם, להבין שתורתם היא תורת חיים.

ובהקשר לדברים כבר הבאתי במקומות שונים את מה שכתב מו"ר בעל ה"שרידי אש" על שני הקניינים בהם נקנית התורה (בין ארבעים ושמונה קניינים שנמנו בסוף פרקי אבות): אמונת חכמים ופלפול תלמידים. ולכאורה הם סותרים זה את זה, ובכלל מה שייך אמונת חכמים לקנין התורה. אלא שהיא

הנותנת, רק מתוך אמונת חכמים, מתוך הידיעה שאנו כנגדם "כקליפת השום" (לשון הרב), מתייגע האדם להבין מה שאמרו ז"ל. ללא האמונה עוברים על דבריהם בזיחות הדעת וביהירות של שטות ואומרים עליהם, בשעה שנראים לנו מוזרים: הם לא הבינו, ובסוף מתברר שהטעות - שלנו היא. אך אמונה לבד לא דיה בשביל קנין התורה (הרב היה מספר על שני יהודים שלמדו תוספות, והאחד הקשה קושיא, והשני אומר לו: אתה לא מאמין שתוספות הבינו את מה שאמרו, בוא ונמשיך הלאה...). לאחר שאנו ניגשים אל דבריהם בדחילו ורחימו, בתחושת המקנת בלבנו שכל דבריהם - יסודם ברוח של קדושה, ואף ברוח הקודש, אז יש להתייגע עד אין סוף בהבנת עומק דבריהם ולשם כך יש להתווכח אתם ולהתפלפל אתם כאילו היו אנשים משלנו, ורק הצירוף של שתי "הרגשות סותרות" אלו בכוחו להביא לקנין התורה.

משנה ה'

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו, קל וחומר באשת חברו, מכאן אמרו חכמים: כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה - גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנם.

"יהי ביתך פתוח לרוחה" הוא המשלים את דברי יוסי בן יועזר איש צרדה שיהיה ביתך בית ועד לחכמים. נכון שהבית צריך להיות בית שבו נשמעים תמיד דברי תורה ודברי חכמה, אך חס ושלום - שלא יעלה על דעתך לסגור את הבית לשאר דכפין ודצריך, אדרבה, תדאג שהבית יהיה פתוח לרוחה לכל, האחד אינו סותר את השני! זהו החינוך הגדול לילדי ישראל, ואין זה קל, להפוך את הבית לבית בו נרגשת רמה תורנית גבוהה ובו בזמן משתפך בו חסד ללא גבולות. "ויהיו עניים בני ביתך". ידועה אימרת חז"ל על אברהם ושרה: הוא אמר סולת והיא אמרה קמח, מכאן שאשה עיניה צרה באורחים. אך יש גם נוסחה הפוכה, עי' בתורה תמימה על הפסוק "קמח סולת" (בראשית י"ח, ו): הוא אמר קמח והיא אמרה סולת מכאן שאשה עיניה צרה באורחים. ולכאורה לא מובן, דהא אדרבה שרה רצתה לתת קמח יותר מעולה. והסביר מו"ר בעל ה"שרידי אש" שלאברהם כל אורח היה בבחינת בן בית, בבחינת אח, ומה שנתן לבני

ביתו את זה רצה לתת גם לאורחים, בלי להכין להם מנות מיוחדות. אצל שרה, אורח היה בבחינת מלך, וע"כ יש להכין מנות מעודנות "כיד המלך". זוהי הרגשה נפלאה, אך זה גורם שלא תמיד האשה מוכנה לקבל אורחים, כי אין היא תמיד מזומנת להכין מנות מלכים. וזהו "אשה עיניה צרה באורחים", מתוך רצונה לתת להם את העידית שבעידית.

ומכאן למשנה בפרקי אבות, ויהיו עניים בני ביתך - שתתייחס אליהם כאברהם אבינו, כבני בית, ואף עניים מרודים, שירגישו בביתך הרגשת בית ולא ח"ו הרגשה של קבצנים. וגם אם ביתך פתוח לרוחה, אל תהפוך את הבית ל"מנזה", ל"מלונית", אלא שיישאר בית, ולתת לאורח תחושת בן בית, הוא העיקר בהכנסת אורחים!

"ואל תרבה שיחה עם האשה". חז"ל אומרים על הכתוב "ויצא יצחק לשוח בשדה" (בראשית כ"ד, ס"ג) - שאין שיחה אלא תפילה

(ושמעתי פעם מהרב אשכנזי זכרונו לברכה שביאר את מאמר חז"ל, הנאמר ביחס לעבד אברהם, שיפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתם של בנים. ומעניין שרש"י מביא זאת דווקא ביחס לפסוק ואבוא היום אל העין וכו' (בראשית כ"ד, מ"ב). פסוק זה מספר על תפילתו של אליעזר. ויפה שיחתם של עבדי אבות, היינו תפילתם של עבדי אבות. וזאת כי בתפילה הם מתקשרים לבורא עולם, והם שקשורים כ"כ לאבות ע"י שימושם, יש בידם להתקשר לבורא עולם בקשר בלתי אמצעי כפי שעשה אליעזר).

לפי"ז, עכ"פ על דרך הדרוש, נראה לומר ש"אל תרבה שיחה עם האשה", היינו תפילה. כי תפילה צריכה להיות ביטוי להרגשה הכי פנימית של האדם, והגם שהאדם ואשתו הם כגוף אחד, אך לגבי תפילה, שתי נשמות הם, וכל אחד צריך להתפלל עפ"י נשמתו הוא. ואף יצחק ורבקה בשעה שהתפללו, ולמרות שהתפללו בשביל אותה מטרה, כל אחד התפלל בזויתו (עי' רש"י בראשית כ"ה, כ"א). ומה גם שהאדם הקרוץ מחומר, יכול להסיח דעתו בשעה שעומד ליד אשתו ("קל וחומר באשת חברו" כלשון המשנה) ולא יהיה מסוגל להתרכז בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בתפילתו.

ושמא יש להסביר את החיבור של פיסקה זאת "אל תרבה שיחה עם האשה" עם תחילת המשנה. הבית הפתוח לרוחה, הפיכת העניים לבני בית, דורש שיתוף פעולה הדוק בין האיש והאשה, והמשנה באה לשים סייג לאותו שיתוף פעולה, והוא שעת התפילה. כאן כל אחד לעצמו!

משנה ו'

יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות.

יש במשנה התייחסות לסוגים השונים של האנשים המקיפים את האדם. היחס אל הרב הוא היחס אל מי שמרומם ממנו. היחס אל החבר הוא היחס אל מי שמרגיש אליו קירבה יתרה. היחס אל כל אדם הוא היחס אל כלל האנשים. מי שזכה גם לרב וגם לחבר אמיתי יש לו לדון כל אדם לכף זכות, כי שמא ההוא לא זכה כמוך לרב ולחבר שייכונו אותו אל הדרך הרצויה.

אצל הרב נאמר "עשה", זה דורש עשייה בכדי להשיג רב. עשייה במובן "אשר ברא אלוקים לעשות", והיא השלמת הבריאה ע"י עשייה אנושית. כשאדם עושה ופועל בעולם הוא מגיע למסקנה שללא רב המלמד אותו תורה ודעת הוא לא יהיה מסוגל להמשיך בעשייתו. ההכרה הראשונית של האדם היא ההכרה שהוא זקוק למורה דרך גם בעולם העשייה, וגדול כמה שיהיה הוא עדיין צריך הכוונה מלמעלה, ובלעדיה עשייתו לוקה.

אצל החבר נאמר "קנה", כי במידה מסויימת צריך יותר מאמץ בכדי לזכות לחבר אמיתי. ואולי לשון קנין הוא הלשון הנאמר באשה הנקנית בג' דרכים, או בתורה הנקנית בארבעים ושמונה דברים. ע"י הקנין – האיש האשה נהיים אחד, ע"י הקנין – התורה והאדם נהיים אחד, ולא ניתן יותר להפריד בין הדבקים (וכדברי רש"י על הפסוק "כי אם בתורת ד' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה" – תהלים א', ב' – בתחילה היא תורת ד', ולבסוף, כשיגע ועמל בתורה "ומשלמדה וגרסה", היא נהיית תורתו, עי' קידושין ל"ב, ב). כן הוא בקניית חבר. הם נהיים כביכול אחד, הם מסורים אחד לשני, הם פועלים בעצה אחת יחדיו, גם כשכל אחד שומר על ייחודו. נאמר "או חברותא או מיתותא" (תענית כ"ג, א), ואין מדובר כאן רק על חברותא בלימוד שבזכותו הוא לא שוגה בלימודו, בזכותו הוא שומע על אפיקים נוספים בהבנת הדברים, ההוא מקשה והוא מפרק, אלא מדובר גם על חברותא לחיים, שבזכותו הוא חי ובלעדיו הוא איננו כביכול. כי כך ברא הקב"ה את האדם, שיחיה בצוותא ולא על אי בודד.

ואפשר עוד להוסיף: "עשה לך רב וקנה לך חבר", תקנה את הרב ג"כ כחבר, שיהיה קרוב אליך, שתוכל להתייעץ אתו כחבר אל חבר.

ובשעה שתהיה מוקף מרב ומחבר, ההסתכלות שלך על העולם תהיה שונה, תבין את מורכבות העולם, תבין שאינך מבין את הכל ואתה זקוק לרב להאיר את דרכך בחיים, ותבין שאתה נזקק לחבר בכדי לקבל תמונה יותר כוללת של הדברים. ממילא גם כשאתה בא לדון בן אדם על מעשיו והתנהגותו, תוכל לדון בראייה יותר רחבה וכוללת ולא תבוא לחרוץ עליו את הדין, כלשון המשנה "והוי דן את כל האדם".

(ועוד העירו לי בשיעור שבשעה שקונה חבר, הוא יראה אצלו רק את הצדדים היפים, משא"כ אצל שאר בני אדם, ועל כך הוסיפה המשנה שכל אדם יהיה אצלך כחבר. מאידך העירו לי שאצל החבר הוא רואה עם הזמן גם את הצדדים הפחות יפים, אך הוא מתייחס בסלחנות. וא"כ כך עליו להתייחס לכל אדם. וכבר אמר הרז"ב בדרך החידוד על המקרא "ואהבת לרעך כמוך", ש"רעך" נגזר מלשון "רע", "רוע", כלומר שלכל אחד יש בו ג"כ צדדים רעים, אעפ"כ אהוב אותו, מפני שהוא "כמוך" - שגם לך ישנם צדדים כאלו!).